

УДК [94 : 091 : 741/5] : 069 (477.41-21)
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.2\(26\).306](https://doi.org/10.33782/eminak2019.2(26).306)

РУКОПИСНІ ДЖЕРЕЛА «ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ» ВУАН З ВИВЧЕННЯ ПИСАНКАРСТВА КИЇВЩИНИ

Віктор Ткаченко

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» (Переяслав-Хмельницький, Україна)

e-mail: viktor69tkachenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6741-3430>

У статті розглянуто, проаналізовано й оприлюднено архівні матеріали Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України пов'язані зі звичаями й обрядами весняних релігійних свят на Київщині. У документах архівних фондів чимало інформації про писанкарство.

Невідомі широкому загалу, розглянуті джерела засвідчують існування писанок та їх використання під час великодніх звичаєво-обрядових традицій, у віруваннях українців Київщини 20-х рр. XX ст.

Ключові слова: архів, фонд, писанка, крашанка, Київщина

Писанкарство, як й інші види декоративно-ужиткового мистецтва, незважаючи на періоди забуття та тимчасове зупинення свого розвитку у радянський період української історії, на сьогодні зберігає свої стилістичні та регіональні особливості. Виконання писанок на більшій території України було майже ідентичним, однак у регіонах вони мали особливості в орнаментальному вирішенні, обрядовості. Оздоблення писанок перекликається з орнаментами кераміки трипільської культури. Різноманітність рішень у декоративному оформленні писанок надзвичайно велика.

Писанки у кожному селі, районі чи регіоні мають свої характерні особливості. При цьому кожна жінка-писанкарка володіла своїм особистим стилем, який відрізняє її творчість від решти майстринь щодо комбінації фарб, реалізації мотивів, елементів, декору, а інколи – й цілої розбивки площини, як і введення додаткових атрибутів. Кожне орнаментальне розташування на писанці жінки-малярки творчо обмірковують, об'єднуючи різні мотиви.

Сьогодні досить актуальним є дослідження краєзнавчої й етнографічної спадщини регіонів, пізнання матеріальної та духовної культури українського народу, розуміння необхідності збереження та популяризації цих надбань¹.

Писанкарство Київщини розглядається у незначній кількості публікацій. Зокрема, ще у 1971 р. у журналі українських емігрантів «Наше життя» (Філадельфія, США) було надруковано невелику за обсягом статтю про писанки Чернігівщини та досліджуваного регіону². У 1978 р., у цьому ж виданні було опубліковано матеріали про писанки Київщини, Полтавщини та Харківщини, авторкою яких була Д. Онищук³. В

¹ Ткаченко В. Західноукраїнські писанки та їх орнаментация: мотиви, композиція, розкольорування // Переяславський літопис: зб. наук. ст. / [ред. колегія: Коцур В.П. (голов. ред.) та ін.]. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 14. С. 11-17.

² Писанки з Чернігівщини і Київщини. // Наше життя (Філадельфія, США). 1971. № 2. 4 с.

³ Онищук Д. Писанки з Центральних земель України (Київщини, Полтавщини, Харківщини) // Наше життя (Філадельфія, США). 1978. № 2. 4 с., обкл.

українських виданнях інформація про писанки Київщини з'явилася тільки у 1996 р. Це була публікація зразків писанок XIX ст. виконаних відомою писанкаркою О. Сташук⁴. Окрім того розписані великодні яйця були також надруковані у відомих альбомах С. Кульжинського⁵, Е. Біняшевського⁶, З. Елієва⁷. Частково, регіональну специфіку писанкарського ремесла й обрядовості пов'язаної з ним, із рукописних фондів ІМФЕ імені М.Т. Рильського НАН України опубліковано В. Ткаченком⁸.

Мета статті – проаналізувати архівні зібрання документів, які висвітлюють або подають інформацію про писанкарство Київщини, виготовлення писанок, їх використання в обрядовості. Основним завданням – є введення їх до наукового обігу шляхом публікації окремих документів, невідомих широкому загалу та неопублікованих раніше; поповнення джерельної й історіографічної бази.

У листопаді 1918 р. було засновано вищу наукову установу республіки – Українську академію наук (УАН), яка з 1919 р. стала називатися Всеукраїнською академією наук (ВУАН) і розгорнула наукову діяльність. У республіці було створено низку державних етнографічних установ, які досліджували побут, матеріальну та духовну культуру українського народу, національних меншин, що проживали на території України.

У системі ВУАН було засновано Етнографічну комісію (1920), Музей антропології та етнології (1921) (пізніше дістав назву «Кабінет антропології та етнології імені Хведора Вовка»), Комісію для вивчення звичаєвого права в Україні, Кабінет примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі (1925).

До збирання етнографічних матеріалів наукові установи широко залучали громадськість. Зокрема, Етнографічна комісія ВУАН, яку очолював академік А. Лобода, мала велику кількість кореспондентів з-поміж працівників культури, вчителів, студентів, письменних селян, школярів, що допомагали збирати необхідний для дослідження матеріал. Через «Бюлетень етнографічної комісії»⁹ їм рекомендували записувати пісні, казки, ворожіння, замовляння, а також збирати великодні писанки, зразки зілля й ін. Ще радили описувати народні звичаї та обряди, а також святкування Різдва, Нового року, Великодня. Саме такі матеріали надходили у 1919-1931 рр. до Етнографічної комісії. Створивши кореспондентську мережу в різних районах та областях України та підготовивши відповідні запитальники, розіславши їх, співробітники комісії отримували на них упродовж зазначених років відповідні записи. На їх основі сформовано фонд № 1 «Етнографічна комісія» у науковому архіві ІМФЕ імені М.Т. Рильського НАН України. Це досить цікавий і різноплановий рукописний фонд. Серед інформації, яку надсилали дописувачі на адресу академії, знаходимо відомості про весільну та поховальну обрядовість; народні прислів'я, приказки, перекази, легенди; історії міст і сіл тощо.

⁴ Писанки Київщини XIX ст.: [Фото писанок роботи О. Білоус] // Київ. 1996. № 9-10. 2-га стор. обкл.

⁵ Кульжинский С. Описание коллекции народных писанок. Москва, 1899. Вып. 1. 176 с.

⁶ Біняшевський Е. Українські писанки: Альбом / [Вст. стаття, акварелі та упоряд. Ераста Біняшевського]. Київ: Мистецтво, 1968. 96 с.: іл.

⁷ Еліїв З. Двадцять кіп писанок: Великий альбом українських писанок. Рочестер, Нью-Йорк, МСМХСІУ [1994]. 31 с.

⁸ Ткаченко В. Фольклорно-етнографічні матеріали, зібрані в різних областях України в 1928-1929 рр., як джерело дослідження писанкарства // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 2. Ч. 3. С. 184-187.

⁹ Бюлетень етнографічної комісії. Київ, 1928. № 9. 24 с.

У проаналізованих архівних першоджерелах, що стосуються календарної обрядовості, маємо чимало відомостей про святкування Великодня, підготовку до нього, виготовлення писанок, їх орнаментацию та використання у звичаєво-обрядових традиціях українців. Її опрацювання дає можливість дослідити існування писанкарства у 20-х рр. ХХ ст. у різних етно регіонах України, незважаючи на антирелігійну боротьбу влади, у тому числі з українськими обрядами та звичаями. Проте, інформація про писанки, що знаходиться у різних архівах, як історичне джерело залишається маловивченою. Серед різносторонніх матеріалів фонду «Етнографічна комісія»: про весілля, похорон, господарство; віршів, колядок, щедрівок, прислів'їв, приказок, казок, переказів, загадок, народного календаря, вірувань тощо, записаних на Київщині у 1912-1930 рр. зберігаються певні відомості про святкування Великодня, виготовлення крашанок і писанок у різних населених пунктах.

Зокрема, у матеріалах Білоцерківського педтехнікуму, записаних студентами та надісланими до установи вчителем А. Пашківським, йдеться про використання крашанок при поминанні померлих, про те які страви святять на Великдень, подається цікава легенда про Воскресіння Ісуса Христа та чому яйце фарбують у червоний колір¹⁰. Також він надіслав вірування пов'язане з аграрними магічними діями та яйцем. Зокрема, селяни вірили у те, що, «щоб був гарний урожай» необхідно «шкаралупу від крашанок розкидати по полі»¹¹.

Із с. Велика Вовнянка Білоцерківської округи Т. Бездітний подав інформацію, що на свято грають крашанками у «битки», а щоб була кріпка, то робили для цього «воцанки». Тобто, бачимо підтвердження того, що такі ігри існували кругом як і виготовлення підроблених яєць. Про це писали чимало дослідників народної культури¹². У цей час у с. Роток, що на Білоцерківщині, було записано легенду про те, чому крашанки необхідно фарбувати у червоний колір, як використовували у лікувальній магії шкаралупи святих писанок, як можна виготовити міцного битка завдяки воску¹³.

Деяко схожі матеріали були надіслані Григорієм Козак-Артемчуком із с. Мохначка з цієї ж округи. Автор зазначає неординарне вірування, яке існувало серед селян. Вказується, що коли під час «христосувань» (биття одного яйця об інше), чиєсь перше розбивалося, то його власник до наступного Великодня не доживе¹⁴. Досить цікавою є розповідь про «Рахманський Великдень», який святкували у багатьох селах через три дні після Великодня. Кореспондент пише, що в селі вірили, що він призначений для мертвих, «бо вони розговляються на «тім світі», і коли хто робить в цей Великдень із живих, то в того виростає «навська кістка», бо всі померлі звертаються до Бога з проханням аби наказав «злочинця» і він наказує тим, що виростає в ни належнім місці “навська кістка”»¹⁵. Не оминув автор рукописів й інформації про звичай відвідування селян на проводи померлих родичів на кладовищі та принесення жертвоприношень у вигляді яєць, калача (хліба) та грошей (копійок). Що символізує відкуп і воскресіння у майбутньому померлої людини. Серед аграрно-магічних об-

¹⁰ Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України (АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України). Ф. 1. Од. зб. 580. Арк. 63-63зв.

¹¹ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1-дод. Од. зб. 637. Арк. 57.

¹² АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1. Од. зб. 738. Арк. 75-76.

¹³ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1-дод. Од. зб. 310. Арк. 206-207.

¹⁴ Там само. Арк. 52.

¹⁵ Там само.

рядодій місцевого населення, Козак-Артемчук відзначає вихід у поле на Юрія (6 травня) з метою закопування на полі ««аркуша» з церкви вкупі зі шкаралупами від святого яйця та цілушкою зрізаною зі святої паски на Великдень»¹⁶. Це робилося з вірою у те, що в такому випадку град не буде вибивати жита у полі тобто здійснювався захист урожаю від природних стихій.

Для фіксації тих чи інших обрядодій пов'язаних з Великоднем, звернемо увагу і на матеріали В. Горошок із с. Ріжки Білоцерківської округи за 1928 р., де дописувач розповідає, що до Великодня зазвичай у селі готували: «горілку, бабку печуть, калачі печуть, крашанки варять і поросята печуть. Готують її у кошик, накладають хрону, солі, бабку, ковбасу, крашанки й т.д.¹⁷; також розповідається про використання крашанок при грі у «товкання» або по іншому в «битки»¹⁸. У містечку Таращі, за записами М. Жарчинського, на Великдень несли до церкви святити – «крашанки, сало, ковбаси, м'ясо печене, сир тощо»¹⁹; такі ж продукти несли святити й у селі Ромашки Рокитнянського р-ну²⁰. Водночас А. Пашківський із с. Насташка цього ж району, надіслав розповідь про те, чому із птиці необхідно святити тільки голуба. Принагідно відзначимо, що цей матеріал становить собою певний інтерес, який майже ніде не фіксується збирачами фольклорно-етнографічних матеріалів. Згідно з його записів, «голубів уявляють у виді ангела й навпаки», а за віруваннями святити тому, що «коли мучили Ісуса Христа, то два янголи у виді голубів брали душу його й віднесли Богові на небеса»²¹. Що стосується самої підготовки до святкування Великодня, то дописувач зазначає, що у селі намагалися завчасно виконати всі роботи по господарству: прибирали у хаті, у дворі, щоб нічого не робити три дні, а за два дні до свята, пекли «булки», варили м'ясо, яйця, начиняли ковбаси²² тобто готували їжу до освячення. Розповідаючи про сам Великдень та обряд «розговіння» сім'ї освяченою їжею після приходу з церкви, то А. Пашківський зазначає, що спочатку господар христосувався із худобою у хліву, беручи для цього «свячену крашанку, вишкрібка (маленький хлібчик), паску», а потім уже із всією сім'єю у хаті²³. Автор приділив увагу й використанню освячених яєць та їх решток у лікувальній магії українців. Як і багато інших дослідників, він зазначив, що місцеве населення у народній медицині застосовувало шкаралупу зі свячених яєць для лікування пропасниці у людей, а також для «підкурювання» хворого (набряклого) вим'я у корови²⁴.

Із с. Казимирівка Кагарлицького району на Київщині у 1929 р. був надісланий вірш малих хлопчиків-христосувальників, що є досить рідкісним матеріалом. У ньому були такі слова: «Христос Воскрес, христував, / Боже тіло розбирав, / Як пани та жиди / Та веселі були, / Як Суса Христа / Та на муку вели. / Матка Христова / Під хрестом стояла, / Плакала, ридала. / Плаче матка, ридає / Свого сина з неволі викупляє. / Мой син воскрес, / Вам радість принес. / З святим Воскресенієм»²⁵. Як відомо за це їх обдаровували крашанками, а у цьому селі ще й цукерками та бубликами. Такі ж

¹⁶ Там само. Арк. 52зв.

¹⁷ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1-дод. Од. зб. 660. Арк. 20.

¹⁸ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1. Од. зб. 310. Арк. 65зв.

¹⁹ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1-дод. Од. зб. 660. Арк. 14.

²⁰ Там само. Арк. 26.

²¹ Там само. Арк. 36.

²² Там само. Арк. 37.

²³ Там само. Арк. 42-43.

²⁴ Там само. Арк. 40-41.

²⁵ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1.-дод. Од. зб. 309. Арк. 79.

дитячі вірші христосувальників із с. Пухівці, які ходили віншувати з Великоднем рідних і близьких родичів, знайомих, сусідів подано в од. зб. 562а²⁶.

Інший автор З. Лавітська, розповідає про ігри з крашанками «навбитки», зазначаючи, що це роблять і діти, і дорослі. Не оминула вона розповіді й про підроблені яйця-крашанки²⁷.

Про гуляння в ігри на Великдень, відвідування померлих на проводи та використання при цьому яєць у с. Бородянка є відомості в од. зб. 556 цього ж фонду; в інших матеріалах, що надійшли з Бородянської трудшколи до Етнографічної комісії маємо інформацію про вірування пов'язані з паскою, зі свяченими яйцями; вказується на те, що для курчат варто позичити яєць у сусідів, тоді вони будуть чорні²⁸, а при відвідуванні померлих, на їх могили клали паску й крашанки²⁹; в од. зб. 562 подається легенда, записана Сергієм Оспачем у с. Требухів про те, чому фарбують яйця у червоний колір³⁰.

Як доповнення до вище викладеного матеріалу, подаємо два цілісні документи записані на Київщині, що зберігаються у фондах «Етнографічна комісія» ІМФЕ ім. М.Т. Рильського та Вадима Щербаківського у Науковому архіві Інституту археології НАН України. Зазначимо, що це одночасові рукописні документи, які ширше розкривають побутування писанкарства у досліджуваному регіоні, адже попередні засвідчують його існування на Правобережжі, а ці на Лівобережжі краю. Вважаємо, що їх варто подати у повному обсязі, адже вони чудово доповнюють картину святкування Паски у цьому регіоні.

Відповідно до сучасної практики наукового видання першоджерел збережено особливості письма.

*****

«Як готуються та святкують Великдень в нашій місцевості. Село Соснова Переяславського району на Київщині.

За тиждень до Великодня причипурюють на городі та по садках, господині мажуть хату білою глиною, все пиримивають, перуть білизну. У п'ятницю пичуть паску, в суботу теж пичуть паску, жарять м'ясо, варять та красять яйця. Красять різними красками хто чирвоною, хто жовтою, хто зеленою. У суботу годин від десяти ранку де які люди просят попа та дяка святити паску дома за що їм платять грішми, хто скільки дасть, дають бутилу, та 2-є або 3-є яєць, а хто дома не святить то на Великдень несуть до церкви. Курей не святять (а чому мені не вдалось зібрати відомостів). Святять мак для того, щоб свяченим маком обсипать або обкурювать корову, щоб відьма не приступила. Пшоно теж святять та дають свячене їсти маленьким курчатам щоб не дохли. Святять сіль, а потім нею обсипають курчат та скот щоб пристріт не приставав.

Перед великоднем увечері остаточно причипурюють в хатах вішають нові рушники на ікони та застилають стіл білим статертем. Перед Великоднем идуть у церкву на всю ніч, ну це роблять здебільшого старі, а в молоді цей звичай виводиться. Єст так і старі люди перед Великоднем три дні не їдять, і деякі з старіх вірять, що коли в страсний четвер покласти за губу коров'ячого сиру і не ззісти його аж до велико-

²⁶ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1. Од. зб. 562а. Арк. 10.

²⁷ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1.-дод. Од. зб. 309. Арк. 79зв.

²⁸ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1. Од. зб. 556. Арк. 10, 12, 41.

²⁹ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1. Од. зб. 557. Арк. 18.

³⁰ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1. Од. зб. 562. Арк. 89.

дньої ночі то коли будеш йти до церкви на Великдень в дванадцять годин ночі то пиристрінуть відьми та будуть вимагати щоб оддав сир їх таким чином можна взнати, хто такий відьма, і ще відьму можна також побачити в ту ж ніч в церкві коли вона цілуватиме церковний замок, в це вірить де хто із молоді ну зовсім мало. З рушником в котрому носять святить паску зв'язані такі вірування, що ним треба обов'язувати ту жінку котра робить дитину, а також цим рушником накривають людину котра хворіє падючою хворобою, та не пируть його цілий рік тобто від паски до паски., тому що кажуть що це робити гріх. На Великдень поприходивши з церкви христосуються, христосуються так – ручкаються одно з другим при чому одно каже Христос Воскрес!, а друге йому відповідає Воістину Воскрес і цілюються. Ну треба відмітити те що і цей звичай між молоддю починає відживатися. А также по приходивши на Великдень з церков сідають розговляться їдять все те, що є приготовлене, і таким чином розговляються хоть багато є таких котрі їх не заговляють тобто не постують цілий піст. Як розказують старі люде, то ранше було від великодня до вшестя здрастуйте не кажуть, а кажуть Христос Воскрес і не відповідають здрастуйте, а Воістину воскрес, а тепер цей звичай держиться тільки один тиждень після паски і то поміж молоддю, а особливо поміж хлопцями виводиться. Святкують три дні, в ці дні ходять до родичів та знайомих в гості. Вечори від великодня і до вшестя наз. Святими вечорами. Того звичаю що на Великодні свята по заході сонця гріх вечерят в сучасний шент уже немає.

Тепер іще дещо з розваг молоді на великодні свята.

Хлопці перед Великоднем строять гойдалки і на святках гойдаються. Гойдаються без ніякої за це нагороди а так хто схоче. Гри між молоддю нема неякої крім того що грають на гармонію та танцюють, звичай грати яйцями навбитки, на ввицотки, вивівся, трохи ще держиться поміж дітьми і то зовсім мало. На великодні свята поміж молоддю розвинено пияцтво, а раз пияцтво, то воно до добра не доводить.

Оце все те що мині вдалось зібрати про готування до Великодня та святкування його в нашій місцевості.

Я як новий збірач вище поданих мною матеріалів прошу етнографічну комісію дати свою рецензію на зібрані мною матеріали.

Моя адреса. Ст. Яготин Ліснянська поштова контора с. Соснова Ф.Т. Ошкало 17-го квітня 1928-го року»³¹.

Деяким чином доповнює матеріали Ф. Ошкала із с. Соснова інформація надіслана від І. Задорожного із цього ж населеного пункту. Так дописувач пише, що місцеві селяни «скоролупу від яєць і кістки з свяченого закопують під вітряк, щоб буря не вшкодила, або на полі, щоб град не побив хліба», тому хто помре на Великдень «кладуть крашанку у домовину», ними ж і обмінювалися при христосуванні³².

*****

П. Гудалова-Кульженко

Екскурсія в Борисполь 1924 V/VI.

Писанки.

Ета область народного творчества исчезает. В Борисполе ни одной писанки не

³¹ АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1-дод. Од. зб. 310. Арк. 75-76.

³² АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1. Од. зб. 691. 200 арк.

пришлось увидеть. Само название росписного яйца «писанка» забывается, и заменяется словом «крашанка», что значит окрашенное в один цвет яйцо. Ученики школы, на мои вопросы о писанках, отвечали, что на Пасху готовят теперь крашанки, а краску покупают в бутылочках, в лавке.

Все же приготовление некоторых красок домашним способом они знают. Так напр. Фиолетовую краску можно приготовить из ягод шолковицы. Только один мальчик Иван Шум сказал мне, что на Пасху его мать сделала три писанки, которые отдала священнику у Заутрени при Христосовании.

Остальные-же яйца были просто раскрашены. Игры с крашанками сей час существуют и мальчики, чтобы выиграть побольше яиц, одну крашанку выдувают и наливают воском; такая крашанка наз. «воцанкою».

Разговаривая с крестьянками и переводя разговор на писанки, я всякий раз наталкивалась на недоумевающий вопрос: «Які писанки?», и только поясняя, - росписные пасхальные яйца, получала ответ: «то це крашанки!». Только двух старух мне пришлось встрелить, которые сами писанки готовили. Одна из них в молодости, а другая в детстве под руководством своей бабки.

Последняя рассказывала как ее бабка будучи уже очень старой и почти не в силах ничего делать, писанки росписывала с удивительной быстротой. Готовила она их, главным образом, для своих внуков. Какие узоры выводила бабка она не помнит, только помнит какие-то «палочки, ниточки, хрестики...» Приготавливают теперь крашанки на Пасху в неопределенном количестве, кто сколько может. Предания и приметы связанные с писанками в Борисполе почти забыты; толко одна пожилая крестьянка рассказала мне предание о том, как одна завистливая злая женщина желая извести свою соперницу «яечками дух з неї витягла», и как это самое яйцо впоследствии приготовленное на Пасху как писанка, разбившись на могилкепогубленной, и выпустив заключенный в нем дух воскресило покойную. Только одну крестьянку мне пришлось видеть и разговаривать, которая непосредственно сама готовила писанки на Пасху нынешнего года. Она рассказывала что будучи 15 летней девочкой служила у помещика, и научила ее росписывать писанки старая пани. В этом году она приготовила несколько писанок, за которые она говорила ее похвалил муж, и которые очень понравились соседкам. На вопрос, каким способом она их готовила, наводила-ли рисунок воском она ответила, что воску не употребляла, а купила разных красок и наматывая на спичку кусочек ваты обмакивала ватку в краску и наводила узор. На просьбу показать как она это делала, она цветными карандашами, вместо красок, нарисовала писанку на бумаге; линии вышли неудачны т. к. вагон, в котором она с нами ехала, очень трясло. На вопрос носила-ли она писанки на кладбище, она сказала, что носила на могилку своей дочки, и при этом запалакал, но носила не писанки а крашанки, и что кроме крашенок носила еще конфеты и орешки. Все это она разложила на могилке, а де тишки которых в это время очень много на кладбище подбежали и с'ели все. Она считает, что хорошо если дети полакомятся крашанками и сладостями приносимыми напомят души на могилку. Так как старые люди говорят что тогда и покойнику на том свете тоже что-нибудь перепадет. Крестьянка эта из ст. Барышевка, село Селище. Одарка Яковлевна Коваленкова. Она приглашала зайти к ней если приедем в Барышевку. Одну писанку она выдула и повесила на ленточке перед образами³³.

³³ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 9. Од. зб. 79. 53 арк.

Отже, виявлені та проаналізовані рукописні джерела із фондів «Етнографічна комісія» ІМФЕ ім. М.Т. Рильського та Наукового архіву ІА НАН України засвідчують існування писанкарства на території Київщини у 20-х рр. XX ст. Як і в інших регіонах, тут були свої особливості у звичаєво-обрядовій культурі використання писанок під час святкування Великодня й у післявеликодній період. Варто відзначити й опубліковані цілісні матеріали, що значно збагачують джерелознавчу базу дослідження писанкарства окремо взятого регіону.

REFERENCES

- Bilous, O.** (1996). Pysanky Kyivshchyny XIX st. [Foto] [Easter eggs Kiev Region of the XIX century [Photo]]. *Kyiv, 9-10*, 2 (obkl.) [in Ukrainian].
- Biniashkevskiy, E.** (1968). *Ukrainski pysanky: Albom* [Ukrainian Easter eggs: Album]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Elyiv, Z.** (1994). *Dvadtsiat kip pysanok: Velykyi albom ukrainskykh pysanok* [Twenty pairs of Easter eggs: Great album of Ukrainian Easter eggs]. Rochester, New-York [in USA].
- Kulzhynskiy, S.** (1899). *Opisanie kolleksyi narodnykh pysanok* [Description of the collection of folk Easter eggs]. Vyp. 1. Moskva [in Russian].
- Onyshchuk, D.** (1978). Pysanky z Tsentralnykh zemel Ukrainy (Kyivshchyny, Poltavshchyny, Kharkivshchyny) [Easter eggs from the Central lands of Ukraine (Kyiv region, Poltava region, Kharkiv region)]. *Nashe zhyttia* (Filadelfiia, SShA), 2, 4 [in Ukrainian].
- Tkachenko, V.** (2018). Zakhidnoukrainski pysanky ta yikh ornamentatsiia: motyvy, kompozytsiia, rozkoloruvannia [Western Easter eggs and their ornamentation: motifs, composition, splittings]. *Pereiaslavskiy litopys*, 14, 11-17 [in Ukrainian].
- Tkachenko, V.** (2015). Folkloro-etnografichni materialy, zibrani v riznykh oblastiakh Ukrainy v 1928-1929 rr., yak dzherelo doslidzhennia pysankarstva [Folklore and ethnographic materials collected in various regions of Ukraine in 1928-1929 as a source of the study of Easter eggs] *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriia*, 2 (3), 184-187 [in Ukrainian].

Viktor Tkachenko

(National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», Pereiaslav-Khmelnitskyi, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6741-3430>

Handwritten Sources of the «Ethnographic Commission» of the All-Ukrainian Academy of Sciences (AUAS) for Study of Pysankarstvo in Kyiv Region

Pysankarstvo (pysanka painting), like other types of arts and crafts, despite the periods of neglecting and temporary suspension of its development in the Soviet period of Ukrainian history, today is retaining its stylistic and regional features.

The current study of local lore and ethnographic heritage of the regions, studying of material and spiritual culture of Ukrainian people, and understanding the need of preserving and popularizing the achievements in these spheres are rather relevant.

The goal of the paper is to analyze archival collections of documents that uncover or provide information on pysankarstvo in Kyiv region, making pysankas, and their use in rituals. The main objective is to introduce archival collections of documents into scientific circulation by publishing certain documents unknown to the general public and unpublished earlier; enriching of source and historiographical base.

Among the versatile materials of the «Ethnographic Commission» fund there is information about: the wedding, funeral, housekeeping; poems, carols, schedrivkas, proverbs, sayings, fairy tales, traditional stories, riddles, folk calendar, beliefs, etc. recorded in Kyiv region in 1912-1930s; also certain information about the celebration of Easter, making krashankas and pysankas in various settlements is stored here.

As an addition to the analyzed material, exist two entire documents, recorded in Kyiv region, which are stored in the funds of the «Ethnographic Commission» of M.T. Rylskyi and Vadym Shcherbakivskyi Institute of Art Studies, Folklore Studies and Ethnology (IMFE) in the Scientific Archive of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. It should be noted that these are synchronous handwritten documents describing more widely the existence of pysankarstvo in this region, however, the previous ones testify to its existence in Right-Bank Ukraine, while these two – in Left-Bank Ukraine. The sources not known to the general public confirm pysankas painting and their use during Easter custom-ritual traditions, in the beliefs of Ukrainians in the 20s of the 20th century in this ethnographical region.

Thus, the paper considers, analyzes and makes public archival materials of M.T. Rylskyi Institute of Art Studies, Folklore Studies and Ethnology and the Scientific Archive of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine related to the customs and rituals of spring religious festivals in Kyiv region. Much information on pysankarstvo can be found in the archival funds.

Keywords: archive, fund, pysanka, krashanka, Kyiv region

Надійшла до редакції / Received: 29.04.2019

Схвалено до друку / Accepted: 03.06.2019